

PÄÄKIRJOITUS

Kasvatuksen historia ja vanhemman ajan tutkimus

Juhani Tähtinen & Kirsi Vainio-Korhonen

Historiantutkimuksen kentällä 1700-lukua lähestytään tällä hetkellä monista eri näkökulmista. Monet tutkijat haluavat juuri 1700-luvun kohdalla haastaa menneisyyden jäykän jaon vuosisatoihin ja puhua mieluummin ”pitkästä 1700-luvusta”, ajanjaksosta joka määrittyy jonnekin 1600-luvun loppupuolen ja 1800-luvun alkupuolen väliseen aikaan. Tässä katsannossa 1700-luvun aikaisin päätepiste on 1815 päättyneet Napoleonin sodat. Tuorein kansainvälinen kiinnostus juuri tähän aikakauteen nousee sen kulttuurisesta monimuotoisuudesta, sen eurooppalaisiin aatteisiin, uskontoon, politiikkaan, kirjallisuuteen, tieteeseen, taiteisiin ja tapoihin liittyvistä keskusteluista ja muutoksista. Kaikki kysymyksiä ja ilmiöitä, jotka ovat keskeisiä myös kasvatuksen historian kannalta.

Suomessa oli varsinaisia kasvatuksellisia instituutioita 1700-luvulla vielä vähän. Sääty-yhteiskunnassa lapset kasvatettiin yleensä siihen asemaan, jota heidän yhteiskunnallinen paikkansa edellytti. Pojille ja nuorille miehille oli kuitenkin säätytaustasta riippumatta tarjolla suurimmissa kaupungeissa sekä oppikoulu- että yliopistotasoista opetusta, ja etenkin pappissäätyyn pääsy vaati miehiltä institutionaalista koulutusta. Aatelisten miehen ja naisen säätyidentiteetin rakensi kotiopetus ja pojille myös yliopisto, sotilasakatemioiden ja laaja Euroopan kiertomatka, *grand tour*. Porvarissäätyyn avautui tie ammatillisen koulutuksen kautta puotipoikina, kirjanpitäjinä, oppipoikina ja kisälleinä. Rahvaan lapsille riitti kasvatusta hyviksi kristityiksi ja aapiskirjan ja katekismuksen lukutaito. 1800-luvulla tämä maailma tuli monella tapaa tiensä päähän: perhetaloudessa annetun kasvatuksen ja koulutuksen valta-asema murtui ja samalla institutionalisoidun koulutuksen merkitys kasvoi kaikissa yhteiskuntaryhmissä.

Valistuksen ja hyödyn vuosisata oli muutenkin monella tavalla ”uuden” nousemisen aikakautta, joka ajan myötä mursi vanhoja yhteiskunnallisia rakenteita, ajattelutapoja ja ihmisten kanssakäymistä ja elämän reunaehdoja. Tähän vaikutti muun muassa tieteellisen ja maallisen ihmiskuvan ja toiminnan vahvistuminen kaikilla tasoilla, elinkeinotoiminnan intensiivisyyden kasvu ja rakenteiden vähittäinen muuttuminen, tekniikan harppaukset eteenpäin, valtiollisen hallinnon laajentuminen sekä painetun sanan uudet muodot ja sen merkityksen kasvu yhteiskunnassa. Tässä suhteessa 1700-lukua voidaankin pitää yhtenä modernin aikamme ”taitevuosisadoista”, unohtamatta kuitenkaan tähän kehitykseen liittyviä pitkänajan tekijöitä ja trendejä. 1700-luvulla vanhan yhteiskunnan rakenteita ja käytänteitä ryhdyttiin haastamaan moneltakin suunnalta ja monella tapaa. Aikakauden monet kulttuuriset avaukset, ilmiöt ja muutokset heijastuivat myös ajan – tai ainakin myöhemmän modernin ajan – kasvatustieteeseen, ajattelutapoihin ja käytäntöihin. Näin varsinkin –

kun kasvatus ja sosialisatio nähdään laajasti, oikeastaan kaikkialla ihmisten elämässä läsnä olevana tekijänä – monet tämän ajan kulttuuriin ja yhteiskuntaan keskeisesti liittyvät ilmiöt ja kysymykset avaavat kasvatuksen historian tutkijalle lähes rannattoman tutkimuskentän.

Ajassa liikkuvat uudet kasvatusajattelun idut ja ideologia eivät koskeneetkaan vain muodollista koulutusta, vaan ne vaikuttivat ajan myötä merkittävästi myös institutionaalisten kasvatus- ja koulutusjärjestelmien ulkopuolella tapahtuviin akkulturaatio- ja sosialisatioprosesseihin, -muotoihin ja näille annettuihin merkityksiin. Kiinnostus kasvatus- ja koulukysymyksiin nousi aivan uudella lailla ja uudessa laajuudessa esiin ajan yhteiskunnallisessa keskustelussa. Kasvatus- ja koulukysymykset alettiin nähdä yhä selvemmin tärkeäksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, yhteiskunnan ja ihmisyyden keskeiseksi muutostekijäksi, ei vain pedagogiseksi kysymykseksi.

1700-luvun, kuten yleisemminkin varhaismodernin, kasvatuksen historian laaja-alainen tutkimus on yksi keskeinen avain yleensäkin modernin kasvatuksen, koulutuksen ja laajemmin sosialisatian tulkittamiselle ja ymmärtämiselle. Tällainen tutkimus kiinnostaa niitäkin, jotka eivät sinänsä ole kiinnostuneita historiasta vaan enemmän modernin ajan ihmisten ja yhteiskunnan toiminnan logiikasta tai luonteesta sekä näiden perusteista ja muotoutumisesta. Ihmisen, yhteiskunnan ja kulttuurin historiaan liittyvien muutosten ja katkosten ohessa keskeisesti myös tietty jatkuvuus ja pysyvyys. Tässä mielessä esimerkiksi Fernand Braudelín *longue durée* -lähestymistavan tai vaikkapa Norbert Eliaksen modernin kulttuurin sivilisaatioprosessiin pureutuva tutkimustraditio antavat tällaiselle tutkimukselle hedelmällisen ja kiinnostavan perustan. Tällä pitkän historianjuonteen tarkastelukulmalla, jota on jonkin verran vierastettu historian tutkimuksen piirissä, on paljon annettavaa kasvatuksen ja koulutuksen tapaisten kulttuuri-ilmiöiden ja kysymysten avaamiselle ja tutkimukselle. Nämähän sisältävät runsaasti tekijöitä, jotka ovat hyvin vahvasti sidoksissa kulttuurimme syvälle meneviin ja pitkäkestoiisiin rakenteisiin ja sosiaalisiin normeihin ja tapoihin. Tässä mielessä esimerkiksi 1700-luvun kasvatuksen ja sosialisatian tarkastelu on paitsi tietyn ajan historian tutkimuksen kannalta, myös modernin ajan ihmisten, rakenteiden ja ideologioiden ymmärtämisen kannalta erittäin antoisaa ja tärkeää. Onkin ollut positiivista panna merkille, että Suomessa ja muuallakin varhaismodernin ajan tutkimus on nykyään historian tutkimuksen piirissä aiempaa laajempaa ja vireämpää. Toivottavasti tämä trendi vahvistuu myös muilla tieteenaloilla, esimerkiksi kasvatustieteen alalla, vanhemman ajan historian tutkimus on viime aikoina jäänyt harmittavan vähälle huomiolle. Onneksi tällaisen kiinnostuksen heräämisestä eri aloilla on näkynyt joitakin merkkejä.

Kasvatuksen historia laajasti ymmärrettyinä koskettaa siis jollakin tavoin lähes kaikkia elämän alueita. Parhaimmillaan kasvatuksen historian tutkimus onkin monitieteistä, mikä antaa tämän saran tutkimukselle runsaasti uusia mahdollisuuksia. Alan monitieteisyys ja laaja-alaisuus näkyy hyvin tämänkin teemanumeron sivuilta: numeron artikkelien kirjoittajat tulevat sekä eri historian aloilta – esimerkiksi kirkkohistoriasta, kulttuurihistoriasta, Suomen ja Pohjoismaiden historiasta – että kasvatustieteiden, informaatiotieteiden ja ranskankielen oppiaineista, mikä ilmentää hyvin sitä, että kasvatuksen historian kysymykset koskettavat useita tieteenaloja. Nykyään alan tutkimus onkin jossain määrin pyristellyt irti vahvasta koulusidoksestaan. Tätä kuvaa esimerkiksi *Suomen kouluhistoriallisen Seuran* nimen muuttaminen viime vuonna *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuraksi*. Tätä samaa trendiä, kuten myös alan monitieteisyyttä, on kunniakkaasti edustanut jo pidempään *Kasvatus & aika* -julkaisu. Myös *Suomen 1700-luvun tutkimuksen seura* on monitieteinen ja vahvasti kiinnostunut kasvatuksen ja koulutuksen historiaan liittyvistä kysymyksistä. Nykypäivän perspektiivistä voikin sanoa, ettei kasvatuksen historia ilman

tämän muotoista moninaisuutta ole kovin relevanttia. Tämä ei tarkoita, että väheksyisimme perinteistä koulujärjestelmään keskittyvää tutkimusta, päinvastoin. Mutta sen rinnalla tarvitaan kasvatus- ja sosialisaatiota laajemmin tarkastelevaa historian tutkimusta. Parhaimmillaan alan tutkimuksessa yhdistyvät eri tieteenalojen lähestymistavat ja tulkinnat. Näin myös alan tutkimus palvelee parhaalla mahdollisella tavalla eri alojen tutkimusta, toimijoita ja harrastajia.

Tämän numeron kirjoitukset osoittavat sen laaja-alaisuuden, joka kuvaa kasvatuksen historian luonnetta. Kasvatuskysymyksiä voidaan katsoa yhtäläillä yliopiston kuin lukkarinkoulutuksen näkökulmasta tai yhtäläillä ja ideologisesta näkökulmasta kuin jokapäiväisen elämän tasolta. Tässä numerossa Inkeri Kinnari avaa artikkelissaan *Kasvatusopin virtauksat akateemisissa teksteissä – kuusi turkulaista väitöskirjaa 1700-luvulta* mielenkiintoisesta näkökulmasta ajan kasvatusta ja koulutusajattelun juuria, kun hän tarkastelee kuutta kasvatusta ja koulukysymyksiä käsittelevää väitöskirjaa 1700-luvulla. Hän tarkastelee tekstissään ennen kaikkea väitöskirjojen dispositioita ja näihin liittyen sitaattien, esimerkkien ja vertauskuvien käyttöä. Tämän lisäksi Kinnari luo kuvan näiden kasvatustieteellisten sisällöistä systemaattisesti ja monipuolisesti. Artikkelista käy hyvin ilmi se, kuinka kasvatusta ja koulukysymysten yhteiskunnallinen merkitys korostui 1700-luvulla, samalla kun monet väittelijöiden teesit nojasivat vielä paljolti traditionaalisiin lähteisiin, vaikka uudet ajan kasvatustieteelliset olivat tunnettuja Suomenkin oppineiden keskuudessa, kuten esimerkiksi Portanin kotiopettajille suunnatut luennot osoittavat. Minna Ahokkaan artikkeli *Pro Fide et Christianismo -seuran papisto ja 1700-luvun ruotsalainen koulu-uudistuskeskustelu* liikkuu samoissa sivistyneistöpiireissä kuin Kinnarin teksti. Ahokkaan tutkimuskohteena on Pro Fide et Christianismo -seuraan kuuluneen suomalaisjäsenistön asema 1700-luvun ruotsalaisessa koulu-uudistuskeskustelussa ja siihen liittyneissä uudistushankkeissa. Vuonna 1771 perustetun seuran jäsenet toteuttivat erilaisia kansan sivistämiseen ja kristinopin tuntemuksen parantamiseen tähdänneitä kirja- ja kouluhankkeita.

Lauri Viinikkalan artikkeli *Lastenopettaja vai laulunjohtaja? Mitä Mynämäen lukkarinvaali 1769 kertoo talonpoikien suhtautumisesta alkeisopetukseen?* kertoo 1700-luvun Suomen koulutuksen toisesta ääripäästä, rahvasta varten perustetuista kouluista. Artikkelissa pohditaan suomalaisten talonpoikien ja muiden maaseudun asukkaiden suhtautumista alkeisopetukseen 1700-luvun jälkipuoliskolla. Esimerkkitapauksen kautta Viinikkala osoittaa, että lukutaito kiinnosti kaikkia. Kaikkein köyhimmät pitäjäläiset suosivat kuitenkin seurakunnan varattomille ilmaiseksi tarjoamaa lukkarinkoulua. Vauraat talolliset sen sijaan kannattivat joko itse antamaansa kotiopetusta tai lukutaitoisten pitäjäläisten pitämiä maksullisia kyläkouluja, jotka eivät olleet lukkarinkoulujen tapaan papiston kontrollissa. Juha-Matti Granqvist puolestaan tarkastelee koulukysymystä suomalaisen porvarissäädyn näkökulmasta artikkelissaan *Helsingin porvarispoikien opinkäynti 1700-luvun jälkipuoliskolla*. Tutkimuksen kohteena ovat poikien opinkäynti Helsingin triviaalikoulussa ja valtakunnan korkeammassa koulutusasteissa sekä heidän sijoittumisensa yhteiskuntaan.

Ilkka Mäkinen avaa artikkelissaan kirjallisuuden ja lukemisen asemaa ja merkityksiä valistuksen ajalla. Hän kysyy muun muassa sitä, muuttuiko lukemisen määrä ja tyyli tänä aikana Euroopassa siinä määrin, että voitaisiin tulkita tapahtuneen, kuten toiset tutkijat tekevät, lukemisen vallankumous. Hän tarkastelee tätä ennen kaikkea lukuhalun käsitteen ja Rousseauin tuotannon kautta. Vaikka hän ei mene kovin syvälle kirjojen sisällön analyysissä, kuuluu lukuhaluun liittyvän käsitteen ja tähän liittyvän diskurssin avaaminen oleellisesti kasvatuksen historiaan. Liittyväthän varsinkin modernin ajan kulttuurissamme kirjallisuus ja yleisestikin kirjallinen viestintä keskeisesti sosialisaatioon ja kasvatukseen. Se mitä ja miten ihmiset ovat lukeneet eri aikoina, on varmasti yksi avain niin kasvatukseen

seen kuin ihmisluonteen ja toimintamme ymmärtämiseen. Myös Ritva Kyllin *Lukuhaluinen luonnonkansa* -artikkeli sivuaa kirjallisuuden, ennen kaikkea kristillisen kirjallisuuden, merkityksen kasvua 1700-luvun loppupuolella. Hän avaa tekstissään yhteisen kansan arvo maailman, kristillisyyden rakentumista ja sosialisatiota nykyisen Utsjoen alueella 1600-luvun lopun ja 1800-luvun alun välisenä aikana eläneiden saamelaisien kautta. Tämä aikana saamelaiset luopuivat vanhasta luonnonuskonnostaan ja opettelivat kristinoppia, pääsivät käymään koulua ja alkoivat hankkia kristillistä kirjallisuutta. Risto Ikonen puolestaan hahmottelee artikkelissaan *Valistunut elämänasenne ja yhteisön onni - Hyvä elämä kustavilaisen kauden turkulaisvalistuksessa* 1700-luvun maailmanjärjestykseen, ihmisideaaleihin ja hyvään elämään liittyviä tulkintoja ja doktriineja turkulaisen sanomalehtikirjoittelun kautta: hän kysyy aineistonsa pohjalta muun muassa sitä, miten ajan lehtikirjoittelussa tulkittiin valistus, mitä oli onni ja kenen vastuulla oli valistukselle niin tärkeän yleisen onnellisuuden edistäminen. Suurimmat esteet tällä saralla löytyivät turkulaiskirjoittajien mukaan varakkaan väestöosan tuhlaavaisuudesta.

Hannu Salmen ja Leena Salmen artikkeli *Madame de Genlis-valistuksen ja romantiikan pedagogi* hahmottaa valistuksen ja orastavan romantiikan ajan kasvatusajattelun painotuksia ranskalaisen pedagogin ja kirjailijan Madame de Genlisiin tuotannosta käsin. Heidän mukaansa Genlisiin opetuksessa, esimerkiksi tiedeopetukseen, liittyi paljon sellaisia ideoita, jotka ovat todellistuneet koulumaailmassa vasta paljon myöhemmin. Kun Salmet avaavat kasvatusideaaleja yhden pedagogin kautta, tarkastelee Lauri Keskinen artikkelissaan *Utopiasosialistit ja kasvatuksen keskeinen rooli: Henri Saint-Simon, Robert Owen ja Charles Fourier kirkaampaa tulevaisuutta rakentamassa* 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen utopiasosiaalisten kasvatusajattelua ja ideologioita tulkintoja kolmen ajattelijan, Henri Sain-Simonin, Robert Owenin ja Charles Fourierin, kautta. Utopiasosialisteille yhteistä oli ainakin se, että he näkivät kasvatuksen yhdeksi keskeisimmäksi avaimeksi yhteiskunnan uudistamiselle. Näin yhteiskunta-ajattelijoiden ja pedagogien tekstit tuovatkin hyvin esille sen, kuinka kasvatus ja koulutus ovat aina yhteiskunnallisesti muotoutuvia ja ajassaan kiinni. Tämä jää usein huomiotta tänä päivänä, kun pohdimme koulun ja opetuksen kehittämistä. Heidän tekstinsä, kuten Keskinen toteaa, on vielä nykyäänkin monin paikoin tuoretta ja innostavaa luettavaa.

Juhani Tähtinen työskentelee erikoistutkijana Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella.

Kirsi Vainio-Korhonen työskentelee Suomen historian professorina Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen laitoksella.

Pääkirjoitus